

Tizenhetedik évfolyam.

1903.

10. füzet.

ARMENIA

MAGYAR-ÖRMÉNY HAVI SZEMLE.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos:

SZONGOTT KRISTÓF.

SZAMOSÚJVÁR,
Todorán Endre „Aurora” könyvnyomdája
1903.

TARTALOM.

Az örmény irodalom a ciliciai korszakban. II. — Voith Antaltól.

A német Lanin az örményekről. — Sz. K.-tól.

Örmény kútfők. — A „Kolozsvári közlöny“ után. — Vass Józseftől.

Zálogosdi. (Költemény.) — Sallak Rózától.

A főpapi rangfokozatok örmény nevei. M. Gy.-tól.

Uti naplóból — Sz. K.-tól.

A magyarországi örmények ethnographiája. — Huszonhatodik közlemény. — Irta Szongott Kristóf.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Vártánnapi ünnep.

Örmény milliók.

A mechitháristák jubileuma.

MI ÚJSÁG AZ ÖRMÖNY VILÁGBAN?

Burroros asszony és Blackwell kisasszony.

A romániai örmények vesztesége.

o o o

AZ „ARMENIA“ ELŐFIZETÉSI ÁRA: Egész évre 8 korona, fél évre 4 korona, egyes szám ára 80 fillér. =====

AZ ÖRMÉNY IRODALOM A CILICIAI KORSZAKBAN. ¹

II.

— Befejező közlemény. —

A XII-ik század nevezetesebb írói közül Lámproni Nerszesz után még a következők érdemelnek említést: Gyermek Gergely (Krikor Dêghá) kátholikosz, ki theologiai munkákat és az egyházak uniójára vonatkozó leveleket hagyott hátra; Edessai Máté, ki történelmében az Örményországban Nicephoros Phocas és az örmény Cshimisces (Cshémészig) byzanci császárok uralma alatt lefolyt eseményeket beszélt el; Ánii Samuel, ki krónikájában összefoglalja Örményország történetét, kezdettől fogva az egykorú eseményekig. Dároni Chácshádur, a csodálatraméltó költő, kinek vallásos hymnusai e kor legjobb irodalmi alkotásai közt foglalnak helyet; magasztos ihletűek, nemes és felséges menetek, a próféták mesterkéletlen és nagyszerű irányában írvák. Az alábbiakban a nagy költő mise-hymnusának kezdetét mutatjuk be olvasóinknak hű magyar fordításban:

Mély, megfoghatlan és örök Titok, ki magasztos dicsőséggel ékesítéd fel a világítók karait és mennyei birodalmadat a megközelíthetlen világosság házában:

Kimondhatlanul csodálatos hatalommal teremtetted Ádámot szent képedre és ruháztad fel fényes dicsőséggel az Édenkertben, a gyönyörök hónában.

Szent Egyszülötted kinszenvedése által megújítottak az összes teremtmények; és az ember újra halhatatlanná lett, fölékesítettvén elenyészhetlen ruhával.

¹ Archak Tchobanian (Csobánián Árság.) La littérature arménienne. Revue Encyclopédique. Paris, 1898.

Tüzesőt szóró kehely, ki kiöntettél az apostolokra Szent-Lélek Isten, a te bölcseségedet a papi köntössel.

A Te házában székel a szentség, a ki felöltötted magadra a kegyelmet; körülvevén magad a dicsőség szentségével, övezz körül bennünket az igazsággal.

Te, a ki kiterjesztéd a csillagok felé teremtő karjaidat, adj erőt a mi karjainknak is, hogy fölemelvén kezeinket, veled érintkezhessenek.

A világ semmiség, az ember itt sokat fáradozik és bánkódik, Jót és rosszat cselekszik, de mindent itt hagy, hogy oda le menjen.

Igyekezzél jót tenni, hogy ne érezz később bánatot, Különbben még egy zöld faleveled sem lesz Ádám paradicsomkertjéből.

A világ szép rét, a hol mi fogolymadarak vagyunk ; Az angyalok szárnyakat készítenek belőlünk, magukkal visznek fel egyenként óda ;

Az irnok, sólyommá változván, mindnyájunkat név szerint jegyez fel.

E világ javaiból semmi sem marad meg az emberek számára.

A világ olyan, mint a karaván : némelyek jönnek, mások elmennek.

Gyermekek, mikor az asztalhoz ültök, hívjatok meg egy szegényt ebédetekhez,

És ti valamivel magasabban fogtok ülni Isten házában.

Összegyűjtöttem bűneimet; magam elé tettem és megsirattam. Egy karaván indult útra, hátamra vettem málhámát és követtem ;

De angyal jött előmbe, és így szólt hozzám : Hova mégy oly szomorú arczczal ?

Ily teherrel soha sem fogsz befogadtatni a paradicsomba.

A világ olyan, mint a tenger ; a ki rajta útazik, megázik.

Egy csolnakba léptem, csolnakom megindult és én nem vettem észre ;

A tengerparthoz közeledtem ; félek, hogy el ne törjék a csolnak,

S szét ne váljon és semmivé ne legyen e szép alkotmány.

Istenhez fohászkodom, fuvaljon kedvező szelet,

Nyújtson világot e sötétségben,

S vezessen jobb hazába minket.

*

A XIV-dik században az örmény Cilicia válságos helyzetbe jut ; ellenség támadja meg minden oldalról és belvillongások emésztik lázas rohammal. Ily kedvezőtlen viszonyok ellenére, néhány jó író tűnt fel e században. Megemlíjtük Orbélián Istvánt, ki a dicsőségéből alá-

hanyatlott Ecsmiádzin felett irt egy szép siralmat versekben; nevezetes munkája még „Szünikh tartomány története“, történeti monografiája a szünikhi hercegek nagy családjának, mely Örményországnak sok vitéz harczost, tudóst és író adott. E század is szült néhány tudományos férfiút, a kik közül megemlíjük Mêchithár Héráczi orvost; arab, perzsa és görög könyvekből tanulmányozta az orvosi tudományt és csak a lázak gyógyításáról szóló munkája maradt fenn. Jelentékenyebb tudós férfiú volt Mêchithár Kos, a ki egy örmény törvénykönyvet (Corpus iuris canonici et civilis) hagyott hátra, melyben a keresztény népek természeti törvényeiről, biráskodási hagyományairól, a bibliából és különösen a Pentateuchusból vett törvényekről, úgyszintén a tisztán örmény törvényekről és biráskodási hagyományokról szól. E szabatos és ékes nyelvzetű munka becses fontosságú a középkori jog tanulmányozására nézve, melylyel kelet keresztény népei éltek. Mêchithár Kos ezenkívül egy mesegyűjteményt, mely egyszerű oktató elbeszélésekből áll, hagyott hátra.

A XIII-ik század, melyet elejétől végig a politikai események és belső küzdelmek dúltak, szükségképen alantabb áll az előbbi századnál, irodalmi termékeinek fénye és gazdasága tekintetében. Ezzel szemben a latin befolyás mindinkább elterjedvén, nagy haladást mutat a színezett kéziratok művészete. E század írói közül megemlítiendők: Vártán vártábéd (tudor), egy mesegyűjtemény, több egyházi kommentár és egy nagy örmény történelem szerzője, melyben fontos adatokat nyújt a tatárokról, kikkel az örmények e korban szoros összeköttetésekben állottak; Kánczági Girágosz, kinek örmény nemzeti történelme hasonlóképen számos részletes tudósítással szolgál a tatárokról; Szêmpád örmény tábornagy, Bábáron úr, a ki egy krónikát irt Kis-Örményországról. Kimagaslik e században továbbá Bluz János vagy Erzéngai János, a ki tudományos és költői alkotásokat hagyott maga után: az örmény nyelvtant illető magyarázatok gyűjteménye, módszeres és lelkiismeretes munka; tanköltemény az égi testek mozgásáról, melyben szerző kora csillagászati rendszerét adja elő emelkedett költői nyelvezettel; dicsbeszéd Világo-

sító-Szent-Gergelyről; kommentár szent Máté evangéliumához; oktatások könyve a hívők számára; nagy számú egyházi hymnus és kisebb tanköltemények. A következőkben néhány vers-szakot közlünk e mély keleti hangulatú költemények egyikéből:

A világ olyan, mint a föl- és levezető út,

Az, ki fenn van, alágördül; és az, ki alant van, fölfelé siet.
Nézz be a kömiveshez, a ki koporsókat készít:

Az egyik jó, a másik távozik; nyugalom nélkül dolgozik.

A következő század is adott néhány író. Héthum (vagy Haiton) a tatárok történetét írta meg; műve egyike a legérdekesebb documentumoknak, melyek e nagy ázsiai népről fenmaradtak. Sőt maga II. Héthun király is, — ki szomorú és szerencsétlen napokban lépven a trónra, kétszer hagyta oda a királyi jogart, hogy zárdába vonuljon — írt egy szomorú és bánatteljes költeményt ama siralmas helyzetről, melybe országa jutott. Gécs há ré cz hi Chácsádur elég jeles költészeti és prózai munkát alkotott: dicsénekek, tanköltemények, továbbá elmékedések Nagy-Sándor életéről és haláláról. A század két legkarakterisztikusabb írója Orodni János és Dáthévi Gergely. Mindketten erélyes hadjáratot idítottak a latinbarátok (latin kedvelők *uunfiruuu, n*) ellen, kik az örmény és római egyházak egyesítésének ürügye alatt az örmény nemzeti szellemet lerombolni, sőt irodalmi nyelvvé az örmény helyébe a latint vagy a latinizált idomtalan örmény nyelvet emelni akarták. Orodni János mély tudományosságú férfiú volt, miről egyházi beszédei és kommentárai, Porphyros és Aristoteles értelmezései tanuskodnak; széleskörű tudományát és ékesszólását az örmény egyház védelmezése érdekében használta fel azokkal szemben, kik azt támadták, sértegették és megsemmisítésére törekedtek. Tanítványa, Dáthévi Gergely hasonlóképen értelmező könyveket hagyott hátra; de ő különösen hitvitázó iratairól ismeretes, melyeknek lelkesedéstől és melegségtől áthatott lapjain az örmény egyház bajnokaként tűnik elénk. E két író közreműködése folytán, kik iskolát alapítottak, az örmény párt diadalmaszkodott. De mindezen viszálykodások elgyengítették a nemzetet; és midőn a több ízben visszavert mamelukok 1374-ben még egyszer megtámadták a ciliciai királyságot és a

vallási vizályok által meghasonlott örményeket, — kiktől egyházuk autonomiájához való ragaszkodásuk miatt a katolikus Európa is elfordult, — tönkre tették, a politikai függetlenség elvesztésével a régi Örményország irodalma is véget ért.

VOITH ANTAL.

A NÉMET LANIN AZ ÖRMÉNYEKRŐL.

Ez a tudós író nemrégén két kötetes munkát írt; ezen mű második kötete szól Örményországról és Finnországról (Finnland). Előbb Örményországról beszél. Leírja ezen ország természeti viszonyait összes szépségeivel együtt; felsorolja folyóit, hólepte hegyeit, erdőit, völgyeit. Azután beszél a most romban heverő, de egykor történelmi nevezetességű Ániról, Válársábádról, a katolikoszszékes Ecsmiádzinről, végre Vánról, Semiramis királynő városáról, melyre mai napság az egész tudós világ bámulattal tekint. Most általmegy az örmények műveltségére és mondja, hogy régen, nagyon régen az örmények állottak a műveltség azon magas fokán, hol ma Európának akárhány felvilágosult nemzete áll. Ezután átmegy az örmények történelmére. Az örmények — mondja írónk — igen vitéz emberek voltak, kik Xerxes vezérlete alatt elűzték a görögöket („Kátábasis“). A Kr. e. utolsó században (100—1) az örmények királya „az összes királyoknak királya“ volt és elég sok ország felett uralkodott; pl. Assyria, Phenicia, Sicilia . . . felett is. Szólván az örmény királyok jelentőségéről és vitézségéről, elmondja, hogy a történelmi századokban az örményeket a függetlenség szelleme lelkesítette, de mai politikai függetlenségük megsemmisült. Miután elítéli valamint az orosz, úgy a török kormányzatot, elmondja, hogy a török tisztviselő nemcsak nem védi — ha igaza is van — az örményt, midőn ennek ügyes-bajos dolga van kurddal vagy törökkel, de sőt ömaga támadja meg azt. Az örmények katolikoszáról azt mondja, hogy a katolikosz volt régen a nem-egyeseült örmények lelki és testi feje; ma azonban az oroszok

megnyirbálták a katolikosz jogait, hogy az örmények nemzeti függetlenségét teljesen megsemmisítsék. Dicséretesen szól a régi örmény irodalomról, midőn mondja, hogy az a krónika (évkönyvek) és történetírás gyűjteménye, melynek tartalma: az örmény hősök, az uralkodók jótettei és vitéz ténykedései, . . . szóval a könyv jó benyomást gyakorol az olvasóra, mert a szerző nem futólagos utat tett Örményországban, nem felületes munkát írt, hanem egy olyan derék könyvet adott kezünkbe, mely alapos tanulmányozásnak dicséretes eredménye. SZ. K.

ÖRMÉNY KÚTFŐK.

— Magyar őstörténelmi szempontból. —

(Főt. Lukácsy Kristóf főesperes és dr. Zerich Tivadar tanár urak különös figyelmébe tisztelettel ajánlva.)

Ki léssen az a gondoskodó új hazájáról a közöttünk lakó örmények közül, ki könnyebb használhatás végett lefordítja számunkra az örmény írókból a magyar népeket tárgyazó történeti helyeket?

Horváth István.

Nemzetünk örök hírből élő fáradhatatlan történetbuvára, dicsőült Horváth István, maiglan kétségkívül legtöbbet tett a magyar nemzet eredete s őshazája földerítésére. Mindazon vert vagy ismeretlen nyomokon és ösvényeken szenvedélylyel indult el ő, melyek e nemzeti alapkérdés megoldásához elvezetni látszottak. E tekintetből nem került ki figyelmét a derék örmény nemzet multja se, miután történelmi biztos adatunk van arról, hogy magyar elődeink, már Herodot korában, a Fekete-tenger déli tartományaiban, örmények és perzsák között székeltek, miként e déli érintkezések mély és világos nyomait nyelvünk is magán viseli¹⁾.

Ezelőtt harmincznyolcz évvel egy történelmi munka jelent meg Londonban, örményből angolra fordítva

¹⁾ L. Toldy Ferencz: A magyar nemz. irodal. története. Első kötet. Budán, 1850. 8r. 7. 1.

Neuman C. F. által¹⁾, melynek ismertetéséből alkalmat vett magának jeles történettudósunk, az ősrégi, gazdag s igen elágazó örmény vagy helyesebben mondva háik irodalomnak általános, különösen pedig történelmi ágának részletes feltüntetésére. Az öt²⁾ lapra terjedő szabatos ismertetés annyira fontos, hogy annak idejében a hazai történetirodalom szakembereinek, illetőleg az örmény nyelv s régi irodalmi emlékei avatottjainak osztatlan figyelmét méltán veheté igénybe; sőt azon egybeolvadás és testvéri kapocsnál fogva, melylyel az ázsiai származású két egészséges faj európai új hazájában bensőleg frigyesült, ezt követelheté is. Azonban, fájdalom! elhunyt történetbúváruknak e tudományos figyelmeztetését s bizodalmas szózatát, mely az örmény kútfőkből nemzeti őstörténelmünkre nagyobb világot vala deritendő, hallgatag fásultság követé. Nem akadt egy is hazai értelműségünk körében, ki történelmi multunkat ezen oldalról taglalgatta volna. Egy kis könyvtárt alkot azon munkák száma, melyeket szaktudósaink őseredetünk s ázsiai hazánk iker kérdésében, byzanti, orosz és keleti írók, valamint a középkori német krónikások nyomain összeirtak; csak elődeink egykori szomszédainak, az örményeknek fontos korjegyzeteik nem lönek e tekintetben mind e mai napig se kellőleg méltatva, se alaposan tanulmányozva. Kétségkívül másképp tesz vala Horváth István, a szenvedélyes történetnyomozó, ha az örmény nyelvet birtokába ejtheti; de ettől fontosb teendői eltartoztatván, csak rideg fölemlítések s egyszerű utalás mellett kényszerült maradni. Ugyis rövid-velősen taglalván az örmény történetirodalmat, Kr. u. a III-d. századtól a XIV-d. század elejéig,

¹⁾ Czime: The History of Vartan, and of the Battle of the Armenians: Containing an Account of the religious between the Persians and Armenians; by Eliseus bishop of the Amadunians. Translated from the Armenian by C. F. Neuman etc. London. 1830. 4-o. pagg, I.—XXIV. 1.—111. — Azaz: Vartánnak és az örmény háborunak története, mely tudósítást foglal magában a vallásos hadakról a perzsák és örmények között. Irta Eliseus, amaduniai püspök. Fordította Neuman C. F. Ára 5 frt. 42 kr. pp.

²⁾ Tudományos Gyűjtemény. 1835. VII-d. vagy juliusi kötet 121—126. lap.

kijelöli, hogy a) sz. Özsébnek (s. Eusebius) eredeti görög nyelven szerkesztett, de elveszett, azonban örmény fordításban fenlevő krónikájából Kézai Simon koriratára nem csekély fény háramlík idővel; b) Agathangelus (a IV-d. századb.) említést tesz a húnokról vagyis kúnokról; c) Illés (Elisaeus) történetíró (az V-d. századb.) néhányszor emlékezik a húnokról: s miután magasztalólag említi, hogy ezer év során egymást szakadatlanul követik az örmény történelmi jegyzetek, illetőleg történetírók, — ismertetését sóhajtásban kitörő ezen kérdéssel fejezi be: „Melyik európai nemzet mutathat ilyes valami nemzeti nyelvén s ily régi századokból?!“¹⁾ Végül a hazai történetirodalom érdekében azon buzgó esedezéssel fordul az örmény értelmiség tudományos bajnokaihoz, melyet jelen szerkesztményünk homlokára buzdító jeligéül tüztünk.

Napjainkban, midőn nemzeti tudományos akadémiánk történettudományi osztályának közlönyében, a már eddigelé nagy érdekes kötetben megjelent Magyar Történelmi Tárbán, s több gyűjteményes magán vállalatban, új időszaka kezdődik a magyar őstörténelmi emlékek alapos tanulmányozásának; midőn szaktudós hazafiak, élükön a mély bölcselő Wenzel Gusztáv²⁾ oly kitünő figyelmet fordítanak a világirodalom történetnyomozásainak öséletünkre irányuló nyilatkozataira; midőn pályajutalmak — minő vala a mult évben is a Pfeiffer 40 db. cs. arany — ébresztik a szunyadozókat, — az örmény történetirodalomnak öseink életeseményeit földerítő jegyzetei, elzárt Sybillakönyvekként, többé ismeretlenségükben nem maradhatnak. Birnunk és ismernünk kell azokat, mint nélkülözhetetlen adatokat a magyar hajdankor történetkönyvéhez. E célhoz pedig csakis erdélyi örmény honfi

¹⁾ L. Tudom. Gyűjt. i. k. 125. lap.

²⁾ Olv. „Eszmetöredékek a magyarok eredetéről.“ Uj Magyar Muzeum. 1851. Pesten. 8r. VI. VIII. IX. füz. — Legközelebb pedig a m. akad. 1858-d. jan. 25-én tartott történettudományi osztályülésében fejtegetni kezdette tanulmányait az ősmagyar történet körül, különös vonatkozással Thierry világhírű munkájára.

társaink tudományos értelmisége segíthet el legsikerebben. ¹⁾

Bocsánat, ha a napjainkban annyira fontossá vált jelen történetirodalmi ügyben bizalmas szöveget Önökhez intézem, Főtisztelendő Uraim! Önök, nemes eredetük s azon szerencsés viszonynál fogva, melyben bécsi és velencei nyelvrokonaik s egyszersmind hitfeleikkel vannak, minősítve érezhetik magukat, eredeti örmény kútfők segítségével, a magyar őstörténelem egyes szakaszainak földerítésére. Közlönyül nyitva áll Önök becses buvárkodásai számára, a magyar tudós Társaság által nemrég megindított nagyhatású történetirodalmi vállalat, a Magyar Történelmi Társ, vagy az annyi műgonddal s kritikai választékossággal szerkesztett Budapesti Szemle. Mindkét téren meleg rokonszenvvel fogadtatnak Önök érdekes dolgozatai.

Őskori történeteink kitisztzásában Önök részéről már csak azon nevezetes tényről fogva is jogosultnak érezheti magát közös hazánk bizton számíthatni sikeres közremunkálásukra; mert az ősmagyar egyetemes keresztény egyház első századaitól jelenkorunkig, a róm. kath. magyar egyházi-rend, azon főrangú állásnál fogva is, mely őt a magyar alkotmány-rendszerben megilleté, előszere-ttel viselkedett kedvencztárgya, a közhaza és nemzet nagy múltja, gazdag történetei iránt. Hogy tisztelt nevek fényes sorát említsem: Béla névtelen jegyzője, Kézai, János küüllői főesperes, Oláh Miklós főérsek, Kazy, Kaprinai, Szegedi, Pálma, Pray, Katona, Virág, Fejér, Horvát Mihály, Lányi Károly hazai történetirodalmunk művelésében elévülhetlen érdemekkel ragyogó r. kath. magyar egyházi férfiak mindannyian, kiket minden korok gyermekei hálaérzettel fognak emlegetni.

Nem sértem a főtisztelendő főesperes Urnak tisztelt szerénységét, ha e helyen — meghajolva az érdem előtt — tiszteletteljesen kiemelem, hogy az örmény-magyar nyelvhasznításnak őstörténelmi szempontból annyi fontos-

¹⁾ Azóta, hogy ezen érdekes czikk megjelent, napvilágot látott Lukácsi Kristóftól „A magyarok őselei“ (1870), Szongott Kristóf közreadta Chorenéit magyar fordításban és az „Armenia“-ból már tizenhat kötet járt közkezen. A többiről itt nem teszek említést. (Szerk.)

sággal bíró eredményét nemzeti akadémiánk s a magyar tudományosság, mélyen tisztelt személyiségétől bírja, mit egyúttal a ki nem maradó örmény-magyar ősrégi történelmi emlékek zálogának hajlandó tekinteni.

Hasonló reménnyel van eltelve östörténeteink nyomozóinak munkás köre az érdemes tanár Ur irányában is, ki — ha az értesítés alapos — közhivatali óráin kívül minden idejét nemzeti történelmünk tanulmányozásának áldozza.

Isten adjon a főtisztelendő Uraknak erőt s áraszsza termékenyítő áldását buzgó törekvéseikre. A nemzet reménnyel és bizalommal néz a még nagy részt hiányzó történelmi részletes elődolgozatoknak örmény-magyar oldalról is elébe, s erősen hiszi, hogy reménye ködfátyolként nem fog széteszlani, bizalma nem volt homokalapra téve.

(„Kolozsvári Közlöny“ 1858. 26. sz.)

VASS JÓZSEF.

Z Á L O G O Z S D I.

— Ajánlva Szamosújvárt egy valakinek. —

Ifjak, lányok játszadozva,
Sorba ülnek szépen,
Sok a hiba, gyűl a zálog,
Jut a csókból bőven.

Egy szobort áll, más meggyet szed,
Kutba esik többje,
Apácza lett a legszebbik,
Meg is ijedt tőle.

Sok a „bünöd“, nagy a „bünöd“,
Meg is lakolsz érte,
Rég esengem egy csókodért,
Ma megkapom végre.

Remeg a lány, mind hiába,
Nem hallgatnak rája,
Feloldják a büne alól,
Kigyúl az arczája.

És attól a naptól fogva,
A nyugtát sem lelte,
Attól az egy édes csóktól,
Nehezebb a lelke.

SALLAK RÓZA.

A FŐPAPI RANGFOKOZATOK ÖRMÉNY NEVEL.

A gregorián vagy örmény-keleti (luszávareshnágán) és az örmény-katholikus (hérameágán) egyházak az örmények nemzeti egyházai, melyek külsőleg csak abban különböznek, hogy a gregoriánusok, kik különben a magukét Világosító-Szent-Gergely egyházának nevezik, mely a katolikus egyházhoz a görög keletieknél is közelebb áll, nem a pápa, hanem az ecsmiádzini főpátriárkájuk (katholikosz) fenhatóságát ismerik el. A pápát egyházfejüknek elismerő örmény-katholikusok keleten a püspököt ébiszgobosznak (episcopus, örményül vérádészucsh *վերադեսուշ*) és ha ez valamely zárdának a feje, még árácsnart (*արաչնար* rector, praefectus, első pap) néven hívják. Az egyháznagyot k á h á n á j á b é d -nek nevezi; innen ered a summus pontifex örmény elnevezése t. i. H ê r o v m á h k á h á n á j á b é d. A prelátus = médzávár (nagy pap, nagyságos úr); főesperes = ávákjéreczh, ávák-szárgávák, plebános = zsaghavértábéd, pártriárkha = náhábéd vagy hájrábéd, melytől aztán a pápa rendesen használni szokott örmény neve származik, kit keleti testvéreink általában és legnépszerűbb nevén H ê r a v m á h h á j r á b é b -nek vagyis római pátriárkának neveznek, mint a hogy a szentséges atya önmagát is római püspöknek tekinti és nevezi. A gárdinál, árkhiebisz gobosz, jébisz gobosz és gánonyosz idegen szavak úgy a hazai, mint a keleti örmény nyelven előfordulnak, azonban a felsorolt eredeti örmény főpapi czimek közül nálunk talán egyedül a k á h á n á j á b é d elnevezés marad magig is fenn a püspöki fogalom megjelölésére. A mennyiben pedig ez a meglehetősen hosszú szó itt-ott a hazai örmények köznapi használatában a párthiai eredetű gyökérre vagyis k á h á n á -ra rövidült, jóllehet ennek a jelentősége csak az egyszerű lelkész szó értelmének felel meg, mégis a nálunk közkeletű d e r d e r kifejezéssel szemben a főpap és így a püspök fogalmának a megjelölésére kezdett szolgálni.

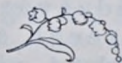
Tehát ilyen értelemben a k á h á n á h alatt mindig a minimumra redukált káhánájábéd értendő, mert pl. az „Ecce sacerdos magnus“ püspökfogadó egyházi himnusz ör-

mény szövege így hangzik: Áhá káhánájábéd . . . Keleten a vikáriust déghábáh (déghágál) vagy phochánart néven nevezik, az apostoli helynök pedig az árákhélágán jelzöt viseli.

Vánáháj = apát; gádávár (káhéreczh) = prépost; vártábéd = kánonjogdoktor. Az egyszerű papot, a „bádvédi,” a plebánost (jérecz, kháhánáh, derder) a „vérábádvéli” (főtisztelendő), a főesperes és kanonokot a „nédzáréli” nagyságos cím illeti: míg a főpapságot az alsó papságtól a kéréamjédzár (*qetpawquodun* valde splendidus) = méltóságos mjédzár címmel szokták megkülönböztetni.

A pápát természetesen az örmények is Sérputhiun (Ő szentsége), a pátriárkát Jéranuthiun (Ő boldogsága) néven szólítják.

M. GY.

UTI NAPLOMBÓL.

La punk szerkesztője 1895. év nyarán tanulmány-úton volt: anyagot gyűjtött „A hazai örmények ethnographiájá”-hoz. Nem számolunk mi be itt arról, hogy mit gyűjtött és milyen fényképi felvételeket eszközölt; hanem csak az utazás örmény vonatkozású részleteiről teszünk rövid említést. Govrik Gergely mechitharista atya társaságában indult el aug. 13-án Szamosújvárról. Mihelyt Erzsébetvárosra érkeztek, maguk mellé vették a fényképészt . . . és körüljárva a várost, megállapították jegyzékét azon tárgyaknak, melyek fényképi felvételre alkalmasak. Igen érdekes csoportképeket lehetett látni a nagyboldogasszony napi búcsu alkalmával. A hatásos egyházi beszédet Csizsér udvarhelyi zárdafőnök mondta. A kereszt alatt távozó búcsusokat egy-egy pap kísérte ki a város határáig. A búcsura bejött papokat a főesperes Ávedik Lukács hívta meg vendégszerető házához, az asztaltársak közt volt folyóiratunk szerkesztője is. A Szentpéteri Antal által adott ebéd alatt ismerkedett meg a szerkesztő Dániel

Márton volt országgyűlési képviselővel. . . Erzsébetvároson nem ad senki oly fényes ebédeket és vacsorákat, mint dr. Issekutz Viktor országgyűlési képviselő; ilyen fényes volt az a vacsora is, mit a szerkesztő tiszteletére adott. Ott volt dr. Issekutz Gyula kolozsvári törvényszéki bíró, a házi gazda édes bátyja, Rozgonyi Ottó ügyvéd, Steinhauer Ferencz róm. kath. plebános, Govrik Gergely és Csiky Miklós mechtárista atyák. . . és a rokonság. Ezek közt volt Fogarásról az elhiresült szépség: Zakariás Eliz is, ki a legszebb hazai örmény lányok egyike (férjhez ment már: most asszony). A mivelts házi asszony, kit kitünő gazdasszonynak tartanak, izléles vacsorája, párját ritkította. Vacsora után Zakariás Eliz és Rozgonyi Irma mulattatták a vendégeket szép zongorajátékukkal és iskolázott gyönyörű énekeikkel. A házi gazda apósa, a derék Zakariás László házánál láttuk a Zakariás család színes czimerét, mely az első szoba felső padlására van lefestve; a czimer hossza 4, és szélessége 2 méter. E szobában látható a kedves család egyik őse: Zakariás Tamás fiának olajfestményü arczképe is, mit a vidékről 1848-ban betört rabló lándzsások egyike lándzsával átfurt. . .

A MAGYARORSZÁGI ÖRMÉNYEK ETHNOGRAPHIÁJA.

IRTA: SZONGOTT KRISTÓF.

= HUSZONÖTÖDIK KÖZLEMÉNY. =

Tásmê pusztán, tásmê Becsê,	Egyik pusztán, másik Bécsben,
Álsádê sokodolnjérê,	Legtöbben sokadalmakban,
Boltê, odár khághkhênjérê:	Boltban, idegen városban;
Kjéghánê kikiczárnjérê.	A falvakban a szatocsok.
Jérpor irjénkh dsámphá g'ánin,	Ha elmennek, utra kelnek,
Irjénch dânen gipâzsnêvin,	Házaiktól eltávoznak,
Gesz-gesz dâri giánkênin,	Fél-fél évig késedeznek,
U dânen ikhmên ál cshidin.	S házaikról mit sem tudnak.
Závâlikhê incsh gikhâsin?	Gyermekeik mit csinálnak?
Gjânkhérê áphê gikhâlin,	Tenyereikben az élet
Álsád cshidin the bi ábrin,	Járnak, s nem tudják, hogy élve
Ar memâl dunê hândêbin.	Találkoznak az otthonnal?

Ergêroczh ergir khâlelov,
Khâghkhe khâghák polorelov,
Jév kjéghânê mám ikálov:
Gánczchni gjánkhê máselikhov.

Érind pán e árudêrê,
Pájcz mjédz dándsánkhov e chárê;
Sád leghuthenov e pánê:
Ágheg kide bázêrgánê.

Tháthvi, sáchi, khámu, pêki,
Ëndor zid ¹⁾ bedkh e ar gánni,
Czhêrdi, dákhî, ámen páni
U házár szej nevolái.

Zsámánág cs'unin háncskshelu,
Gêdêrmê ánus udelu,
Meg szêhátmé khun êlálu,
Gám the khicshmé chenthêvelu.

Incszvász ásonkh cháldsênjêr in,
The álmedzêr ál cs'êláin:
Pájcz bázêrgênjêrê kidin,
The irjénk incs zor sád bárdin.

Leghutiunnun u dárderun
Vá g'êllá irjênczh szêrderun,
Gilêszvi náczhá kángêdnun
Choszkhê: giváchnán bárdkerun.

Chêmin, udin u khun êlán,
Gisághêsín ámenê zán,
The jêrp bikán u b'uzin bán,
Zudrê ánovê gileghán.

Dzáráv khâghczháczh sád gikhálin,
Bághádz, tércsêvâdz gibárgin,
Ter ánzsumên ál hánciszd cshin;
Hárczchumê tun bázêrgênin?

Gárgádê zgárgádê gude . . .
U cshide the incs sághêsê;
Sáhu g'árnu ar vidsárê
U zjêrészê isztág ânê.

Hábá mészkhin kikiczárnér?
Incs gikhásik tukh cshorlunér,
Phosománik tukh ábdesznér,
Ar cshikh tárczi phesákhárnér.

Czêmbrán cshátlámá czhêrdjêrê
Gibághczhnun êzszerdjêrê,
Kánikulájín dákhjêrê
Gikhêrdênczhnun zmármênjêrê.

Országról országba járnak,
Városról városra mennek,
Még a falvakba is néznek:
Igy mulik el a bús élet.

Szép dolog a kereskedés,
De keverve van nagy kinnal;
Sok keserűséggel jár: jól
Tudja ezt a kereskedő.

Kiállja az esőt, sarat,
Mint a kőfal, szelet, havat;
Eltűri a hideget és
A meleget s még ezer bajt.

Nincs idejük megpihenni,
Darabkát édesen enni,
Egy-pár órát elaludni,
Vagy egy kissé édelegni.

Eddig ezek csak kalácsok,
De vannak még nagyobbak is:
Mert a kereskedők tudják,
Hogy mily sokkal tartoznak ők.

A nagy keserv és gond miatt,
Jajt mondanak a sziveik;
Hallszik panaszaik szava;
Mert félnek az adósságtól.

Esznek, isznak vagy alusznak,
Mindig csak arra gondolnak,
Nem jönnek-e a pénz után?
Mindig csak evvel bajlódnak.

Szomjan-éhen sokat járnak,
Fázva-ázva fekszenek le,
Még az ágyban sem nyugszanak;
Kérdezd csak a kereskedőt?

Varrás megeszi a varrást . . .²⁾
Azt sem tudja mit gondoljon;
Kamatra vesz s visszafizet
S arczát tisztára csinálja.³⁾

Hát a nyomorult szatocskok?
Mennyit szenvednek szegények;
Bánják, hogy ilyenek lettek,
És nem: jó mesteremberek.

A tél zord és nagy hidege
Megfagyasztja sziveiket;
A kánikula melege
Megizzasztja testeiket.

¹⁾ zid, román szó: kőfal; örményül bád *uun*, vorm *nu*.

²⁾ Örmény szólam: folt hátán folt.

³⁾ Örmény szólam: becsületét megtartja, nem eszi meg azt.

Ghurdá-murdá ¹⁾ cshárthigovê
Gikhálin irénkh keghánê,
Ar ábrelik perin dunê
U ábrévin dëghoczhmovê.

Dsujáb unin irénkh dálu
Êz-cshárthigê vidsárelu;
Ná gigëczhlin chëntrevelu
Jév nekáznun ²⁾ máj the lálu.

Mëszkhinnjêrê incsh gikhásin
U incshêrê gihámpirin;
Nëmá nákhá ágheg kidin,
Varank uzsem ter pëczit ³⁾ in.

Hábá kim kecz ál ágheg er,
Dákh dánê mecs ál hánkiszd er
Phesájin khov ar ábréver
U hám êzdëghákhê përner.

Nëmá tászimê gisághësin,
The kikiczárnjêrê gábrin
Jév irjénk zar huzur g'ánin,
Pájcz hárczhume kikiczárin?

Sáchod, badrádz árancz szándrádz,
Sápátê memê léváczhvázdz,
Jév áshádánkhun avërvázdz
U hásvê the geszê merázdz.

Vërtin ál or irjénkh tárnán
Ná nekázi rásztê g'udán;
Mákár dunê, mákár sátrán,
U ál izsov irjenczh dsámphán.

Cshárthê arz ávur gihádni,
Dzáchszí bánê gichárdsvéi,
Terminin ádenê hászni;
Cshide the uszkiczh vidsárvi.

Báráb gukán árthmëchnerov,
Dun g'erthán thethév khëszágov;
G'ele timáczê dëghoczhmov
Gëniğê tusz u cseledov.

„Cse áj ádus“ g'ásze páchtin,
Ábruszd, hákuszd himbig pedkh in;
Zerám gëndikhê hecsh cshidin,
The páchtierê incs gikhásin.

Rásztê g'udá árthmëchin mecs
Meg kháni bán khëszágin mecs;
Ná gimëdnu chárdseru mecs,

Apró-cseprő árúczikkal
Járkálnak ők a falvakra,
Hogy ételt hozzanak haza:
S élhessenek a gyermekek.

Számot kell nekik adniok:
Az árút meg kell fizetni;
Azért könyörögni kezdnek.
A baj miatt majdnem sirnak.

Szegények ők mit viselnek,
Mennyit türnek és szenvednek;
Csak még azok tudják ezt jól,
A kik nagyon tapasztaltak.

Pedig az sokkal jobb lenne,
Ha meleg házban csendesen
A mesterség mellett élne,
S gyermekeit is tartaná.

Némelyek ugyan gondolják,
Hogy a szatocok csendesen
És kényelemben éldegélnek.
De kérdezd meg te a szatocst?

Sáros-rongyos, fésületlen,
Hetenként egyszer megmosdva,
A munkától el-megrontva
És majdnem félig meghalva.

Akár merre forduljanak,
Bajjal mindig találkoznak,
Házuknál és a sátorban,
Még inkább hosszú útjukban.

Portéka fogy nap nap után,
Elkel az eladás pénze;
Betoppan a határidő:
S nem tudja honnan fizessen.

Üres tarisznyákkal jönnek
Haza, erszényök nem nehéz;
Elejébe megy az asszony
Gyermekekkel és cseléddel.

„Mit hoztál? — mondja férjének —
Étel, ruha most szükséges... —
Mert az asszonyok nem tudják,
Hogy férjeik mit szenvednek.

Talál a nagy tarisnyában,
Egy-két pénzt az erszényben is;
Azért költségekre merül,

¹⁾ Ghurdá-murda perzsa szó, örményül: mándrë-mundrë; itt azért használt az író idegen szót, mert az abc rendben gh-ra (h) volt szüksége.

²⁾ Ennek az örmény többes raggal ellátott román szónak jelentése: baj, kín.

³⁾ pejt; tapasztalt.

Ar zgenigè cshi ázdre hecs.

Szjév szirdè irjènè kide,
The incs nekázov khághile
Zán khicsb bánè dun perile:
Uzsem án ál chárdseville.

Vághè álvè bidor erthá,
Mákár ászor egile ná;
Szirdè cshi khási or dun 'ká,
Zerám dunnál hánkiszd csihká.

Dárdjéré meg djégh gikhághvin
U memegi gikángédvin;
Khics khics kini ál gichêmin;
Ar ézdárdjéré cháphchêphin.

Rozoliov, jév éráchov,
Kinov, lávucshësztënnerov
Ézdárdjéré cháphchêphjélov
Ájszbesz g'ánczhi dsorov-dsorov.

Czhánczhárin ágheg dzáchszjéré,
Ámenè g'élán chárdsjéré;
Giménán gal szèngènjéré,
Phusztá báráb defternjéré.

Jusin ál tászmè gitèbcsin:
U ángiczh ál gizèrgèvin,
Ánchá sád pán, kordz giánin,
Ar hárgivor irjènké ábrin.

Pháchilin zámánágnjéré
Álvághuczhu ádénnjéré,
Khics ábrelikhov chárdsjéré,
Éndor g'ánein dzerjéré.

Kháleczechk u mëchlèvezechk,
Ézkèlchènjért tukh dzedeczzechk,
Sád áruduri mecs mëdekh,
Éndor incsvász, ájnbcz árekh.

Or dzádrè cshi uthvi tászmoncz,
Ná nákhá cshi hávádán ászoncz;
Erthán, chárnevín héd ánoncz,
Voronk gihávádán ászoncz.

Hogy meg ne sértse az asszonyt.

A fekete ¹⁾ lelke tudja,
Mily bajjal gyűjtötte ő azt
A kis pénzt és haza hozta:
És már ezt is elköltötték.

Holnap ismét el fog menni,
Habár csak ma érkezett meg;
Szíve nem huzza őt haza,
Mert otthon sincs nagy nyugalma.

A gondok egy helyre gyűlnek
És egymásnak panaszkodnak;
Kevés-kevés bort is isznak:
A gondot így csalogatják.

Rozsólyissal, pálinkával,
Borral és hegedűszóval.
A gondokat csalogatva,
Igy telik lassan az élet.

Habár ritka a jó vásár,
Mégis megvan a nagy költség;
Üresen marad a láda,
Maga a defter is puszta.

Némely a just is érinti:
Attól is megfosztja magát;
Annyi dolgot végeznek ők,
Hogy becsülettel éljenek.

Elrepültek, elfutottak
A hajdani, régi idők;
Midőn az élet kevésbbe
Került a jó öregeknek.

Járjatok és merüljétek,
Verjétek a fejeitek;
Sok vásárt ti most ejtsetek,
Mint eddig: cselekedjétek.

Kiknek nehezőkre esik,
Ne higgyétek el mindezeket;
Keveredjenek a néppel,
Mely mindezt hiven elhiszi.

¹⁾ fekete = szomorú.

2. Fejezet. Dal a világ politikájáról.

Frisselb.

Vov-or gu-re szor-ve lu
 Po li-ri-á kid-na-lu:
 Ás-je ájz-thogh-thun mecs, Thár-the ájz-jér-kin mecs.
 Ál-sád-je ré b'e-re-ve.

Vov ar guze szorvelu,
 Policziá kidnálu;
 Náji ájz thèghthin mecs,
 Thárthe ájz jérkin mecs:
 Álsádjérè b'erevi.

Ás-chèrhisz hunárnjèrè,
 Szádánin phesánjèrè
 Githèrin dzádzgápár,
 Tuszáncz chonárhápár,
 Pájcz vjércsè mjèdz zenov e.

Nemeczèn e thákávèr,
 U másársè hedzelvèr,
 Horomè mjèdz dusmán,
 Pájcz hájn e párégám:
 Ze gividsáre zdámghán.

Gásze khezig párégám,
 Jépor khezig e cshár gám;
 Timáczèd b'ághácshe,
 Edjévèd b'ánidze . . .
 U tun cshidisz ikhméná.

Cherugáncz ná kopláment,
 Gásze korsomèdiner; ¹⁾

A ki akar tanulni,
 Politikát szerezni;
 Nézzen õ e könyvbe,
 Pillantson e dalra:
 S még több fog elõtünni.

A világ csalárdsága,
 A sátán mestersége,
 Titkon elröppennek
 Külsõ alázattal;
 De végök nagy kárral jár.

A német uralkodó,
 És a magyar katona,
 A görög nagy ellen,
 De barát az örmény:
 Mert fizeti az adót.

Jó barátodnak nevez,
 Pedig rossz akaród õ;
 Elõtted meg-megkér,
 Mögötted megátkoz . . .
 És te errõl mit sem tudsz

Magát mélyen meghajtja
 Mondja alá' szolgálja,

¹⁾ A „gehorsamster Diener“ elferdített alakja.

Pájcz êzkhjéz szêrdin mecs
Cshêntuni mêdkhin mecs —
Êndor cházê êzchozê.

Gáládsikh êndor mjéghrê
Givothin pernen khâghczhrê;
Pájczh szirdê venivov
Li e chálbuthénov —
Tun isztov gihávádzs.

Khezig guthvi ágheg e:
Inesh ál g'áne pári e;
Pájczh bedkh e zperánêd
Chêphisz zácshvênjérêd —
Ar cshiláthe kájthághvisz.

Kápálusov khálelu,
Kêlochê páczh czhêczhvelu
Himbig nor orenkh e,
U náczhá modi e —
Chêntrim cs'ászisz mártujál.

Êzcshephecshê czêkile,
Páchtin kêlochê têrile,
Inkhê kápálusov
Czêmerê mjédz kêdgvov
Gikhále, puhácsi besz.

Girágikhê zsám gerthán
Czerkh u czerkh jêv pèrnêmán,
Phêcsvádz kurkánu besz,
Dsermág cházêru besz, —
Irljénkh ásvin, nergêvin. ¹⁾

Hákusztê ábrêsême,
Gám álsádê gêdâve,
Pájczh erjészê dâbne,
Midkhê pápuráje,
Ereczhê vothi vérán.

Zsámê chiszd ²⁾ csérméránt e,
Sád árdêszunkh givothê; ³⁾
Zsámen tusz g'ághothe
Êzcsháre gibáste,
Ámenê inkhê szurp e.

De szive s elméje
Téged be nem fogad —
Mint a disznót a liba.

Szavai mint édes mész,
Folynak le ajkairól;
De szive méreggel
Teliteljes csellel —
És te mindezt elhiszed.

Te azt hiszed, hogy mit ő
Csinál, az mind jó, kellő;
Mégis be kell csuknod
Szádat s szemed hunynod —
Hogy te meg ne botránkozz.

Szép kalapot viselni,
Hajadon fôt mutatni
Mostan ez új törvény,
És nekik ez divat —
Kérlek, ne mond senkinek.

Fökötjêjt ellökte,
Férje fejére tette;
Ó maga kalappal.
Télen nagy sapkával
Ugy jár, mint egy ijesztô.

Vasárnap karon fogva
Mennek a nagy templomba,
Mint a felfutt pávák,
Vagy a fehér libák, —
Keményített ruhákkal.

Ruhája selyemből van,
Vagy legtöbbször csak vászon;
De arczája talpból,
Szándékklata nádból,
Fussa be a szégyenpir.

Ájtatos a templomban,
Szemeiben sok könny van;
De ha kijön onnan,
A sátánt legottan
Imádja — és mégis szent.

¹⁾ kendőzve

²⁾ igen nagyon

³⁾ szemeiből sok könny hull.

Hájê miájñ szebi e,
Mincshjév khêszágê li e;
Pájczh jérpor ághkhád isz,
Mártujál cshi bedk isz;
Cshi ká incsh dámghájelu.

Hávádê chiszd bágász e,
Jégéghéczhin thulczile,
Adicz dág kháhánán,¹⁾
Szebi cshe hápjéghán,²⁾ —
Háte êrind kokonán.

Pêpusovê³⁾ thánczchile
U káfejin bán g'áne.
Gêrágin ginerge
U gáthnov gichárne,
Ar êzhámê gorszênu.

Zbászérê ávérilin.
Êzphádê thánczchuczhilin;
Oszkore dun g'ánin
Zmárminê chenthesznun.
Jév êzhokin dzándreczhnun.

Êz csurê áránchh dámghá⁴⁾

Gichêmin báni véráh;
Dálikhê sádczhile,
Dámghán ávelczhile,
Ághkhád dêghin gernágê.

Guzisz álál lészelu
Policziá kidnálu,
Ego Kêmpêlungê,⁵⁾
Lernerun êng dsothê
Álsádérê bidesznusz.

Erig mártê girágin
Gêndikhê ergusáptin

Az örmény addig becses,
Míg nagy erszénye teljes;
De mikor szegény vagy,
Nem kellesz senkinek;
Mert nincs mit megvámolni.

Vallásosság hiányzik,
A buzgóság meggyengült;
Láb alatt a lelkész,
Barát számot nem tesz —
Hanem csak a szép asszony.

A dohány megdrágult,
Mert pénzt takarít meg kávéra...
Tűznél fest
És tejjel vegyít,
Hogy az izét veszítse.

A bűjtöket elhagyták,
A fát megdrágították;
Csontból csinálnak házat,
Kényeztetik a testet,
De a lelket terhelik.

A meg nem bélyegzett (meg nem
[vámolt] vizet
Pénzért iszszák;
Az adó megsokasodott,
A vám megnőtt,
A szegény fiú háta (alig birja).

Akarsz még többet hallani
(És) politikát tudni?
(Akkor) jer Kêmpêlungba
A havasok legvégére
És még többet fogsz látni.

A férfi vasárnap,
Az asszonyok hétfőn

¹⁾ nem becsülik most úgy a papot, mint eddig.

²⁾ szerzetes.

³⁾ Pápușe román szó: báb, játszó baba, Docke, Spieldocke, Puppe; pápușe de tabac: dohánytekeres, Tabakrolle.

⁴⁾ Dámghá = dámgha török szó, örményül *qûhp* (gênikh), *qûnz'd'* (trosm), *uзуu* (nêsán): bélyeg, jel.

⁵⁾ Város a régi Moldovában, most Romániában. A következő versszakok azt mondják, hogy mi is megváltoztunk erkölcsben, de a moldva-oláhországi örmények túltesznek rajtunk.

Gigæczhin chëmelu,
Krëcsmán gërvëdelu ...
Ánbesz gethá hing véczh or.

Ézdonë krëcsmánérë
Gidonin kégháczhikhë,
Zsámë ézbádrákhë,
G'ásze hon derdere,
Ar thez g'árnán chëmelu.

Incsur luszë tokájin, ¹⁾
Gichëlvi popán cshuvnin,

Giváchnáh ar ozgán
Álthez b'erthá krëcsmán,
Bichëme zkinun szjére. ²⁾

Krëcsmán gáne tádësztán,

Gikhághin ézbráosztáván,
Kinin e tádávor,
Éráchin e médzávor
U phiván e prókátor.

Vor csh'uze hávádálu
U szërdin mecs djëgh dálu,
Ikáh Bokovinán
Mëdnu hivër krëcsmán,
Bidesznu ar ánbesz e.

Incsar áschárhësz g'áne,
Verinë zinkhë táde;

Gáh Ásztvádz erginkhë,
Gán cshárjër tészochkhë,
Vidsáre zárádznjërë.

Dshëhudë chozimëszén,
Ánbesz áschárhësz zsámen
Gipháchcshin bádrëkhen,
Giváchnán mjëdz bászen,
Éndor szádánán chëngen.

Kezdenek iddogálni,
A korcsmákban veszekedni,
Igy megy ez öt-hat napig.

Az ünnepnapot a korcsmában
Ünneplik a parasztok;
A templomban a misét
Alig végzi a pap,
Már sietnek, hogy — ihassanak.

Már korán reggel (veri) a kolompfát,
S fogja a pap a kötelet (csenget
[misére];)

Fel, nehogy más
Hamarább menjen a korcsmába,
Hogy megigya a bor felsejét.

A korcsomában tanácskoznak
(ítélőszék),
(Itt) gyűjtik össze a czéhet;
A bor az itélőbiró,
A pálinka az előljáró
És a sör az ügyvéd.

A ki nem akarja elhinni,
És (ennek) szívében helyt adni:
Jöjjön Bukovinába:
Menjen be bármely korcsomába
Látni fogja, hogy úgy van.

A mit a világ csinál,
Azt ítélje el a Menybeli (a felső
Ur-Isten);

Van Isten az égben,
Vannak ördögök a pokolban,
Fizesse meg cselekedeteiket.

A mint a zsidó a szalonától,
Ugy a világ a templomtól
Fut a szentmisétől,
Fél a nagybőjtől,
Mint a sátán a tömjéntől.

¹⁾ Toca román szó: kolompfa, Klopfbrett.

²⁾ Szjër: tejföl.

Hárê szochen, szochooren, Az atya a hagyománytól, a foghagy-
 Máre gëdzu mjédz szochen, Az anya a nagy csipős hagy-
 Inkhèn e vártenig, Ö ugyan rózsa és
 Hedzjéli chámádsig, A katonaság éke —
 Szèv u gánánesh csur phész- Fekete és zöld vizet okádott.
 [chéczh.]

3. Fejezet. Dal a városról.

Balkan.

p. Hájoczh khághákh tun mjédz Gérlá.
f Áránczh indzig himbig mëná;
p Ze jész moded heru gerthám,
f Hájoczh ácsics guheránám.

Hájoczh khághákh tun mjédz Gérlá, Örmény város te nagy Gérlá,
 Áránczh indzig himbig mëná; Most nélkülem te maradjál.
 Ze jész moded heru gerthám, Mert én tőled távol megyek,
 Hájoczh ácsics guheránám. Távozom az örmény szentől.
 Ászor hámár párov geczhir, Azért mondom „Isten áldjon“!
 Indzi movál álkhics eghir; Egygyel ismét kevesedel;
 Gerthám moded odár jérgir, Megyek tőled idegenbe,
 Mákaré tun zisz hosz árír. Habár te szültél itt engem.
 Belkhim b'ászisz incshu gerthám Talán kérned miért megyek
 Heru, moded g'odaránám, Messze és idegenkedem?
 Azgá khághákh mud jesz g'aním: Más városba én most megyek:
 Genálu dun hon ginájim. Házat, lakást ott keresek.
 Ánál b'ászisz ághev kidim, Azt is mondd — én jól tudom —
 The jész mechshèd èndzajilim, Hogy én te benned születtem,
 Dun u djéghov zisz árílisz, Házat, tüzhelyet te adtál,
 Amenczhéghè zártárilisz, Sokfélekép ékesítél.

Unisz álál incs ászelu,
Gérlá khághákh incz hájdnelu?
Ászá incschá guzisz indzig,
Ze jész b'ászim párov khezig.

Theor án tun indzi ászisz,
Hájocz zsámjér the tun unisz,
Tádávérákh ágheg hájér,
Csodsâ bánov bázërgënnjér.

Zuri indzig ászonkh gászisz,
Báráb gáládsészán gánisz,
Ze jész zkhu me gipáznëvim:
Ego nëmá ar hámpurim.

Pájcz álárács kháncz ar erthám,
Moded Gérlá jész heránám,
Lésze tun ëzbáddsërnjérész,
Szërdisz sádczhëgh gëszkëdznjé-
[rész.

Van még egyéb Gérla város,
Mondani-, közlenivalód?
Mondj nekem a mennyit akarsz,
Mert én földel bucsút veszek.

Azt is fogod te mondani,
Hogy benned örmény templomok
Vannak, örményajkú birák
S pénzes, gazdag kereskedők.

Hasztalanul mondom mindezt,
— Csak üres beszédet trécselsz, —
Mert én te tőled elválok:
Azért jer, hogy csókoljalak.

De mielőtt én elmennék:
Tőled Gérla eltávoznék;
Halljad az én okaimat,
Szivem sok-sok fájdalmait.

4. Fejezet. Dal a däláuziról.

Andante

Dá - lá - u - zi dá - lá - u - zi Khághczhrë -
nisz tun zud - rê me - zi; Pájczh áj - szo - vë inesh gá -
nisz; Zpe - rën - né - rész gi - chá - phisz.

Dáláuzi, däláuzi,
Khághczhrën isz tun zudrë mezi;
Pájcz ászovë incsh g'ánisz?
Zperënnjérész gicháphisz.

Zerám perënnusz kháczruthjun
Gudász ikhmë ánusuthjun;
Pájcz báráb hujsz gidsoghisz,
The zdárin khághczhrë b'ánisz.

Gi khághczrecznusz zperënnjérész,
Pájcz cshe ëzchëcsmédánkhjérész,
Ze gudínkh mecshëd mjéghrë,
Pájcz szërdjérész cshe khághczhrë.

Urethe tun zájñ áneir,
Ar szërdicz khághczruthjun dáir;

Däláuzi, dalauzi,
Mindig édes vagy te nekünk;
De aztán evvel mit csinálsz?
Csalogatód szájainkat.

Mert szájainknak édességet,
Adsz valami kis kellemet;
De üres reményt nyújtasz, hogy az
Évünket édessé teszed.

Megédesíted száinkat,
De nem lelk'ismeretünket;
Mert mézet eszünk mi benned,
Szívünk azért mégsem édes.

Vajha te velünk azt tennéd,
Hogy szív-édességet adnál;

Ézdördmjálkhesz chëntácznuir,	Szomorúkat örvendítnéd,
Mjégghrovöd khághczrecznuir.	Mézeddel édesítenéd.
Pájcz zájss dalu tun gárogh cshisz,	De ezt tenni képes nem vagy,
Zerám önguz jév miéghrén isz;	Mert te csak dió és méz vagy;
Dzeszi korá gimjéghrisz,	Szokásod szerint édesítsz
Zmártikész gigjérágrisz.	S sok embernek nyujtasz tápot.
Pernok ezkjéz ánus gudinkh,	Szájjal kellemesen eszünk,
Pájcz árdészénkhov gichárninkh.	De könnyekkel azt vegyítjük,
Jérphor neszáznc hánkiszd cshinkh,	Midőn nem vagyunk nyugodtak,
Dërdmëvädz, legheczvädz inkh.	Hanem bánt a belső keserv.
Jerphor áschárhész gidándse	Midőn a világ marczangol
Jév házárchëgh gicshárcsháre;	S ezerféleképen kinez;
Zmegész ághkhëduthjénov,	Egyiket nagy szegénységgel,
Ezmevälész ámothov.	A másikat szegényfolttal.
Megisz dërdum gibáddsere,	Egyiknek szomorúságot,
Megálisz mjédz czháv gipere,	Másiknak nagy fájdalmat hoz,
Ézmevälész cshár thësnáméác	Egyikünket gonosz ellen
Churbán gáne cshár gámác.	Kezébe ad áldozatul.
Ézdárin däláuziov	Az évet däláuzival
Sádonkh gigëczhin chëntumov;	Sokan elkezdik örömmel;
Pájcz zájn leghov, veninov	De azt kesertiséggel és
Gilémëncznun dërdumov.	Szomorúsággal végzik be.
Ze páchil dolváthë hászáv,	Mert eljött az irigylő sors
Zmártë mjédz ándolvát áráv,	S hozott az embereknek nagy
Zergjécz ézná khághczrutjénon,	Szerencsétlenséget s tőlük
Ámen uráchuthjénon.	Elvett minden szép örömet.
Ov márt! álesz Ásztvädz chëntre,	Azért ember! Istent kérjed,
Ar ná khezi háduczháne	Hogy Az adjon neked mézet,
Szurp snorháczë mecş mjéghrë,	Tegye évedet kegyelme
Ar dárid élá khághrë.	Kellemteljes- és édessé.
Szeb cshárnusz ëzleghutjunë,	Számba ne vedd a keservet
Ocs cshi czhávisz ëzdërdumë:	S ne fájlaljad a szomoró, bajt;
Vászën Ászdudzo szirun	Hanem az Isten kedvéért
Hámpirisz zájn szirov tun.	Türd, viseld el te szivesen.

bb

5. Fejezet. Méghátránkhin bárë.

Panasz-dal.

Ov párégám, párégám,
Egoh ar timáczhëd lám,
Lëszisz ëzjim kángádë
Jév ëz szërdisz mjédz czhávé.
Ánunész, tháng ánunész
Jév ëz álmjédz tháng kändzész

Oh barátom, barátom!
Jer, hogy előtted sirjak,
Halljad az én panaszomat,
És szívemnek nagy fájdalmát.
Nevemet, drága nevemet,
Ezt a legdrágább kincsemet

Dusmënnjërész¹⁾ koghczilín
U lizvokh ávërilín.

Árácsnére ál dsermág,
Khánczh èzpukehè ál isztág,
Èndër cshicshág kéghéczhig,
Ánusfodov vártenik.

Pájcz cshicshágè, vártenikè,
Dsermág puhè jév isztágè
Szevczhile u csëreile
Jév èzfèdè goruszile.

Givárei èndër lujszn
Bárebár héd ászcherun,
Bájdzár incshbesz zluszinè
Jérpar inkhè èlinkhn e.

Dárè zlusè àrile
Ászcherun luszn ánczhile,

Cshi váril. ál sád cshi káh
Ánënesz ocsh ikhmënáh.

Kidisz hoki the vov e
Ar ájszbesz pán àrile,
Vov zisz ájszbesz loznile
U ánënesz zërgile.

B'ászim hoki cshuszt b'ászim,

Pájcz szirov lësze chëtrim;
Ze cshim gárná jész álsád
Báhelu zájsz pánè phág.

Ánënisz zor godroghè
Jév médz málisz koghczoghè
Ná eghile, vov hédész
G'uder, gichëmer dunész.

Um sád szer czhëczhuczhilim,
Um khov szërdánczh khálim,
Náh er himbig dusmánè
Ánënisz ávëroghè.

Tá e Hután mádnoghè

Irigyeim ellopták
Ès nyelvökkel megrontották.

Elöbb fehérebb és a
Hónál is tisztább (volt az),
(Olyan volt) mint a szép virág,
S a jószagú rózsá.

De a virág, rózsá,
A fehér hó, a tiszta,
Megfeketült és elfonnyadt
Ès illatját elvesztette.

Ègtem, mint a fény,
Hasonló (voltam) a csillagokhoz,
Tündöklő (világos) mint a hold,
Midőn teljes-teli az.

De világozságát elvette,
A csillagok fénye eltűnt (elaludt,
[elmult],

Nem ég, nem maradt több
Nevemből — semmi sem.

Tudod lelkem, hogy ki az,
Ki ilyen dolgot mivelt,
A ki engemet így bepiszkolt
Ès nevemtől megfosztott.

Elmondom lelkem, gyorsan el-
[mondom,

De kérem hallgasson meg szívesen;
Mert nem vagyok képes többé
Ezt a dolgot titkon rejtegetni.

Nevem nagy megrontója
S roppant kincsem tolvaja
Az volt, ki velem
Evelt-ivott házamnál.

A ki iránt sok szeretetet mutattam,
A ki körül szívesen jártam:
Az volt most ellenségem,
Nevemnek megrontója.

Ez volt az áruló Judás

¹⁾ Az oláh nyelvben is használt török szó, örményül *թշուովի* (thësnámi): ellenség. Annak bizonyítására, hogy milyen gazdag az örmény nyelv, álljanak itten a thësnámi örmény rokonszavai (synonym): oszoch, szádán, virák, virágén, timág, ènttimág, njérhág, hágarág, hágarágort, hágár, hágarás, timáhár, ènttimáhár, hágákubár, vénászágar, vénászárár; timánárd, ènttimámárd, hágarágámárdig, hágámárd; timámárdig, ènttimámárdig, hágarágámárdig, hágágir, njérhágágir, hágarágátir; ènttimágiczh, márdágiczh, bádérázmágiczh, ènttimágáh, ènttimágáczh, ènttimágáczhu, cshárászird, cshárágám, cshárgám. A „thësnámi”-nak tehát az örményben 36 rokonszava van!

Vérász chálb szer czhëczhnoghë; Ki irántam hamis szeretetet mu-
[tatott,

Tá er megë megálin
Gáner ar zisz dzidzághin.
Perán árnun, zuruczim,

Ez csinálta azt, hogy
Egyik is, másik is kinevessen.
Szájba vegyenek, beszéljenek
[rólam,

Incsh cshikáh, ná zán ászin,
Ar jész ájszbesz káneli
Tárnám zor jév ádéli.

Azt mondják: a mi nincs,
Hogy én ilyen utálatossá
És nagyon gyűlöletessé lettem.
Ha ők tudnák

Thear irénkh kidnáin
Ézkhározë lészsein;
Ná zozgán cshi tádein,
Ar Zásztvádz cshi ázdrein.

És hallgatnák az egyházi beszédet,
Akkor mást meg nem itélnének,
És Istent meg nem bántanák.

Dárë jész niáth unim
U zánorë gipovim,
Dusmënisz héd zuruczim
Éztárczkálë jész lészim.

Azért nekem az a szándékom,
— És várom is azt a napot —
Hogy ellenséggemmel beszéljek,
S megtérését én halljam,
Hogy a mely szájjal rágott
S mily korommal befeketített,
Ugy tegyen engemet jóvá (igazít-
[son helyre)

The incsh pernokh gërdzile
Jév mërov ¹⁾ szevczhuczhile;
Ájnbesz zisz himbig chorte

És nyelvével töröljön le engemet.
Igaz, hogy én neki megbocsátok,
Ézért nem vagyok ellensége;
Csak nagyon szomorú vagyok
S nagyon sajnálom őt.

U lizvokhë zisz zërpe.
Jész lëmán ar bos g'ánim,
Ádor szebë dusmán cshim;
Nëmá izsov mëschul im,
Vërán jész zor giczhávim.

Mert ő köteles.
Hogy nevemet helyre állítsa;
S ha ezeket meg nem csinálja,
A pap fel nem oldozza.

Ze inkhë bárdágán e
Zánunësz déghë tëne;
U thear zászonkh csh'áne,
Kháhánán cshi b'árczáge.

Éz volt a mondanivalóm,
Előtted ezt (akartam) elpanaszolni,
Szívem fájdalmát elmondani
S így kissé lehűlni.

Zász unei ászelu
Timáczhëd kängëdvelu,
Szërdisz czhävë ászelu,
Ájszbesz khicshëm hovnálu.

Most (minden) jót barátom,
Szívem sebeire (tégy) írt,
Imádkozz, hogy meggyógyuljak,
És jó hírnevem legyen. Ámen.

Himbig párov párégám,
Szërdisz choczherusz mëlhám,
Ághothkh árá ar lávnám,
Ághëg ánënov élám. Ámen.

6. *Fejezet. Bár pusztádsoczhë. A gondviselők dala.*

Ághpár Minász uruch g'erthász? Minász bácsi hova megyen?
Náje me tun memál indász: Nézz ide te még egyszer ide:
Ásztvádz kide, the jërp b'ikász. (Mert) Isten tudja, mikor jöss vissza.

¹⁾ Mur (*diner*) törökül churum, ebből a magyar korom.

Tárczir mákár ászá me zán, Fordulj legalább és mond
 The jérp b'ikász memál G'erlán? Hogy mikor fogsz ismét Szamos-
 Cshilám zudrê turê, cshárdsán. (Legalább) nem sirok folyton az
 Kidisz hoki ar ni ámbrán Tudod lelkem úgy nyáron
 Povisz êzisz, indán czêmbrán Várj engemet, tova télire
 B'ikám szirun memál G'erlán. Eljövök kedvesem ismét Szamos-
 Uruch êzkhu mod bi tárnám, Akkor hozzád fogok térni,
 Ergu, irékh or b'usánám, Két-három napot eltöltök (és aztán)
 Mészul pusztán jéd bi tárnám. Szomorúan visszamegyek a pusz-
 Voghesh jév ároghes gámim Kivánom, hogy ép-egészeslégy
 [geczhir, Nézz, viseld magadat — jól
 Nájé ágheg purtat¹⁾ eghir, Vigyázz minden felé.
 Ámen tiháczh mêdig eghir. Mert én nem leszek Szamos-
 Ze jész G'érlán cshi bi élám, [újvárra,
 Dárdê zkhugê bi unenám, (De azért) gondodat viselem,
 U chábár ál bi imánám. És híredet is fogom hallani.
 — Hoki szirun tun pusztádsi, — Kedves lelkem te gondviselő,
 Ádsáp khezi inesh ánci, Vajjon mit tennék veled,
 Ar êzkhu me cshi zádvei. Hogy tőled el ne szakadjak?
 Jész himbi dunê gimênám, Én most itthon maradok,
 Edevánczhêd cshi bi erthám, Utánad (veled) nem mehetek;
 Khêsér czhorég dárê b'ilám. Azért éjjel-nappal sirni fogok.
 Khêsér czhorég dárê b'ilám, Éjjel-nappal sirni fogok,
 Zerám êzkhez bi gárodnám²⁾ Mert kívánni fogom arczod lá-
 Ocsh êzkhu besz bi unenám.³⁾ S nem lesz, ki téged teljesen pó-
 [toljon.
 Luszov párov denerusz mecs Világos nappal szobáimban
 Khêsеров, Minász dáphcsusz Éjjel, Minász ágyamban
 [mecs
 Zkhéz bi nájim párczerusz mecs. Keresni foglak párnáim közt.
 Indász indám párczerun tin, Erre-arra fordulok párnáim felé,
 The rászthê dám zim Minászin, Hogy megkapjam Minászomat...
 Gi zartêvim báderun tin. (Mikor) felébredek, a fal felé va-
 [gyok fordulva.

¹⁾ A latinból (porto, — are) kölcsön vett román szó.

²⁾ *хупоуш* (gárodim: egeo, indigeo, deficio): hűjával lenni, nélkülözni; a hazai örmény: „kívánlak látni” értelemben használja.

³⁾ Hozzád hasonló (olyan jó) emberem nem lesz.

Luszov êzim sâghêsnérêsz,
Khêserov váh erdzênérêsz,
Bi'lân zkhu mod dârdérêsz.

Párov geczhir hoki szirun,
Fartoh ászáczh irjén cziun.
Thábléczh zodkhê thâmbin zán-
[gun. 1)

Párov erthász hecs dârd m'âni
Ze zim vêrá cshi bi lészvi,
Ânbesz pân, ar szirdêd czhávi.

Ábrisz tun ál, ábrim jész ál,
Pérne kâvát, chême memál,
Ar dá Ásztvádz pári tárnál.

Chêméczh kâvát, pintin dêváv,
Jév kêdgovê párév áráv,
Zor lálênê 2) pázsnêvéczháv.

Ághâvoréczh êz Minászê
Incsu portán; 3) ácszhvênérê
Szêrd, g'udán zârdêszênkhnerê.

Ángiczh kênáczh, dunê mêtáv,
Mêschul phêránê khov nêsztáv,

Khunê dâráv mêtâphéczháv.

Hábá zárász erdzênérê
Árács perán êz Minászê,
Pájcz thez ánczháv ájsz chêndumê.

Zerám megen zârtêvéczháv,
Indász-indán czerokh áráv,
Bâgh phêránê rászte dêváv.

Pârégâmáczh kângêdvéczháv,
Erdzênérov dândsêvéczháv,
Zerám megen zârtêvéczháv.

Irén orê meg sâpáth er
U sâpáthê ámisz guthver (g'thuer)
Dârê ámiszê meg dâr er.

Kân tizsâr ánczháv ámârê,
Gi modignáh ni ásunkhê,
Edév bikáh mêtz czêmerê.

Gârháh gêczhéczh pukh ikálu
Báltánêrê 4) bâgheczhnelu
U krecsnáll modignálu.

Nappal gondolataim,
Éjjel rossz álmaim,
Nátad lesznek gondjaim.

Élj boldogul kedves lelkem,
(Aztán) „farta“-t mondott a lóvának
És betette lábát a kengyeibe.

Szerencsés utat! Mit se gondolj;
Mert én rólam nem fogsz olyat
[hallani,
Mi szivednek fájdalmat okozhatna.

Élj te is, éljek én is,
Vedd a pohárt, igyál még egyszer,
Hogy adjon Isten szerencsés vis-
szajövetelt.

Kiitta poharát, sarkantyút adott,
És sapkájával köszöntött...
Sírva-ríva vált el.

Elkisérte Minászt
A kapúig; szemeiből
Sűrűn hullottak a könnyecseppek...

Innen elment, bement a szobába,
Szomorúan leült a sütökemencze
[mellé:

Elszenderedett, elaludt.
És álmai mindjárt
Előhozták Minászt;

De hamar eltűnt ezen öröme.
Mert mindjárt felébredt;
Ide-oda hadarászott kezeivel,
És rátalált a hideg kemenczére.

A barátainak panaszt,
(Hogy) álmokkal kinlodott,
Mert azonnal felébredt.

Neki a nap hét volt,
És a hét hónapnak tetszett,
Meg a hónap esztendő volt.

Elég nehezen telt el a nyár,
Közeledik az az ősz,
Aztán eljön a nagy tél.

Alig kezdett hó hullani,
A pocsolják befagytak,
És a karácson közelget.

1) Thâmb: nyereg, zângu: kengyelszár, kengyeltartó (nyeregheveder?)

2) Zor: nagyon; pl. dêghân zor g'ulá: a gyermek nagyon sír.

3) Az örmeny tur (qur) helyett azért használta az idegen „porta” szót,
mert két tagra volt az irónak szüksége, törökül: kâpu, ebből a magyar kapú.

4) Báltâ román szó: tócsa, pocsolya.

Edevánczhè nor dárin e,
Meg-ergu sápat mênál e
Debreczinè sokodol e.

Ergu orè Debreczin
Pevni gukah — ar the khären —
Kontet szádgi zán czin dâgen.

Ze hájin ádáthè án e,
Jép pusztâjen dun givâze,
Tánâg hádre, ar zczin kherthe.

Thebed desztul ál gipède,
Othmán mirczá ovusz gude,
Linkhè lèczhâdz pustê kide . . .

Urâch geczhir ze Minâszè
Uzsem ânczhile èzvâdè *)
Verczhir digicz jél timâczhè.

Pove urâch. — Dur èzbundâd
Párov egir ághpâr Minâsz.

Âsz inesh ânkân u ergân gukahz
Urâch eghilisz gâm ábrilisz ?

Minâsz vâjlo tun bâghilisz,
Mud nész khichsmè hoki chêlisz. *)

Voghchsh im szirun jév
[árogchsh im,

Ágheg g'âszisz, the bâghilim,
Ze ezkhû mod zor egilim.

Debreczinen jész elilim,
Áráncz popâsz zudr egilim,
Ergu orè hosz házilim.

Âszâ me the èndêr eghilisz,
Menêd dunè inesh árilisz.

Házâr dârbâ midsz êngilisz.
Niszd tun indâsz géi u chême,

Lâchtâdz szirdêd khichsmè jéghe

Jédév hángisz indâsz bârge . . .

Utána van az új-év,
Még egy-két hét azután
Debreczenben vásár van.

Két nap alatt Debreczenből
Eljön bizonyosan — még ha kő-
[ből is lenne az a ló,
(Beleegyezik) nem bánja, ha meg
[is döglik az a ló alatta.

Mert az örménynek az a szokása,
Mikor a pusztáról haza fut,
Hogy kést tart készletben a ló
[megnyuzására *) . . .

Habár eléggé tömi azt,
(Mely) megszálláskor megeszik
[egy véka zabot,
S tudja (hogy lovának) bendője
[teljes-teli,

Örvendj, mert Minâsz
Már átkelt a gâzlón,
Kelj fel onnan, s menj elejébe.

Vârd vígan. — Add a bundâdat.
Isten hozott Minâsz bátyám.

Oh beh késõn és hosszasan jösz.
Vigan voltál vagy éltél ?

Minâsz beh megfâztál.
Lépj be, hogy kissé lelket kapj.

Ep és egészséges vagyok ked-
[vesem,

Jól mondog, hogy megfâztam,
Mert hozzád ügetve jöttem.

Debreczenbõl elindultam
Megszállás nélkül folyton jöttem,
S két nap alatt ide értem.

Mond csak, hogy voltál,
Egyedül otthon mit csináltál ?

Ezerszer is eszembe jutottál.
Ülj ide, egyél, igyál,

Fáradt szivedet kissé erõsítsd
[(zsirozd)

Aztán csendesesen itt feksüdj le . . .

*) Csak nagyítás, e helyett: vágtat, nem nagyon kiméli lovát.

*) A XVIII-ik században a felsõ híd nem ott volt, hol most van: a kérii fürdõ közelében, hanem sokkal feljebb, Hesdât falúhoz közel, a gâzlónál (vadum = vâd; azért ez a szólam: „Ânczhile èzvâdè“ azt jelenti, városunk háttárára lépett.

*) Chêlél: kapni, kapdosni; hoki chêlél: felmelegedni.

7. Fejezet. Két anyós kölcsönös panasza.*)

Máriám.

Szirun khur ézkángádész
Ega lészé ézhálész; ¹⁾

Ze álál timánálu
Cshim gárná hámpirelu.
Ergêthe in chácshérész,

Incshuri máh dárdérész,
Ánbádméli czhávérész,
Ze sád in nekáznérész. ²⁾
Ásincsh (áh incsh) izsov bezdrilim ³⁾
U ás-chêrhesz kánilim;
Máhê belkhim morczhile
Ar zisz incshvász thoghile.

Ánná.

Szirun khurug szészteve
U tun khezi dèchêzve;

Ze biká zsámánágê,
Bidáni êrkhéz máhê.
Ádsáph kidisz incshchárnér
Gul g'udám jész hálkánér
Gunthur-gonthor gáládsikh, ⁴⁾

G'ude ézzisz máselikh.

Máriám.

Incshuri dègháh ei
Náh jész médz donnáh ⁵⁾ ei;
Deszir himbig hársznérész
Zarmédz bikháh in (jén) dunész.

Mária.

Szeretett nővér a panaszomat,
Jer hallgasd meg rossz állapo-
tomat;

Mert többé tünni
Nem tudok szenvedni.
Vasból valók (tartóság) kereszt-
[jeim,

Gondjaim (eltartanak) halálig,
Kimondhatlanok fájdalmaim;
Mert számtalan sok a bajom.
Oh beh nagyon meguntam
És megutáltam a világot;
A halál talán elfelejtet,
Hogy eddig engemet (itt) hagyott.

Anna.

Szeretett nővérke hallgass,
És huzd meg magadat (szükülj
[meg;])

Mert eljön az idő
(És) elvisz tégedet a halál.
Vajjon tudod-e, hogy mennyi
Haluskát nyelek én le?
(Mennyi) gyűlöletes — haragos
[szót (hallok),
Megemészt engemet a bosszúság.

Mária.

Mig fiatal voltam,
Hát én nagy úrnő voltam;
Ime most menyeim
Nagy úrnők házamnál.

*) Ez a panaszos dal örmény czime: Ergu észkeszur, bikhán Májrámé héd bikhá Annáin ájszbesz gikángéd vin vértikaczé jév hársznerun éntem: Két anyós, Mária urnő és Anna urnő így panaszkodnak egymásnak fiaik és menyek ellen. — Megkaptam az eredeti szöveget, melynek hű magyar prózai fordítását is adom; de már olyan öreg embert nem kaptam, ki vissza emlékezne dallamára is! A dallam és szöveg szerzője ismeretlen. Inkáb így: *szul hi d'uz*.

¹⁾ *szul*: állapot, helyzet, pl. *szul qlz l*: hálé kes e, rosszul van, beteg.

²⁾ Necaz román szó: bosszúság, kín, kereszt, szomorúság.

³⁾ *ut, qphl* (beziil)-ből *d* hozzáadásával csinált a kazai örmény *ut, qnnphl*-t: unni, megsértődvé lenni, taedet me, molestiam capio, offensus sum, aecidia officior.

⁴⁾ Guniv török szó: gyűlölet, harag.

⁵⁾ Dómna román szó (a latinban domina): úrnő.

Ámenun ádéli im.
 Zerám himbig erind csh'im;
 Incshí the kërkit g'aním,
 Ná hársznérusz cshi bedkh im.
 Hárszész tuszánczh ághegn e
 Bi szebeir the szurp e;
 Pájcz jérpor gipárgánáh,
 Szirdész mecshész gitoghá.

Ánná.

Hábá vèrtid incsh g'ásze,
 Jérpor hárszèd ájdbesz e?
 Kidisz ar czugè kèlchun
 Gihodá u cshe ákun.

Máriám.

Vèrtisz szuszt e, ámègh¹⁾ e
 Ándènè sánbesz munds e;
 Giváchná ar mázerun
 Cshi chèlvi irèn kèlchun.

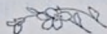
Mindenki (előtt) utálatos vagyok,
 Mert most szép nem vagyok;
 És ha csak mocczanak,
 Már menyeimnek nem tetszem.
 Menyem külsőleg (látszólag) jó,
 Azt képzelnéd, hogy szent;
 De mikor megharagszik
 Szívem bennem megremeg.

Anna.

Hát a fiad mit mond,
 Mikor a menyed ilyen?
 Tudod, hogy a hal fejétől
 És nem a farkától büszhődik.

Mária.

Fiam hallgatag, csendes,
 Akkor kutyaként néma;
 Fél, hogy hajához
 Ne kapjon a fejéhez.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Vártán-napi ünnep. Azok az örmények, kik a nehéz körülmények miatt kénytelenek voltak hazájokból kiköltözni és idegen országokban, idegen népek közé letelepedni, — még itt az idegenségben is lehetőleg megtartják a nemzeti ünnepeket. Ha valamely nagy oknál vagy gátló körülménynél fogva azonban egyik vagy másik ünnep úgy néha napján el is marad, de a Vártánféle ünnep elmaradhatlan. Ezt megtartják mindenütt. Ma már mind az öt világrészben van örmény; azért a Vártán-napi ünnepet (Vártánánczh don) megtartják mind az öt világrészben. Azt mondja a vallásunk, hogy: „Megemlékezzél róla, hogy ünnepeket szentelj.“ Az örmény ezt a parancsot így bővíti ki: „Megemlékezzél róla, hogy a Vártán-napi ünnepet is, — mert Vártánt is az örmény egyház a szentek közé sorozza — szenteld meg.“ — Ha csak néhányan vannak valamely helységben, összegyűl ez a néhány . . . és megülik a Vártánféle ünnepet — fényesen. Az idén február 13-ára esett Vártán-napja. Ez ünnepély rendesen szent-misével kezdődik, . . . és folytatják azt vagy a nemzeti iskolában, valamely nyilvános nagy teremben, vagy a kaszinóban, evvel a programmal: nemzeti ének, alkalmi beszéd, szavalat . . .

¹⁾ Az ánmèghkhból a hazai örmény két hang (n, kh) kihagyásával csinált ánmègh szót: csendes.

Örmény milliók. Az Indiában élt, de teljesen kihalt milliómos örmény családok roppant vagyonukat az örmény nemzetnek hagyományozták: végrendeleteiket a kalkuttai angol bankba tették le; ezek közül 32 végrendeletnek, melyek 240 millió angol aranyról szólanak, határideje 1900-ban járt le. Ezen 32 végrendelet közül hétnek a kaukazusi örmények, ötnek a perzsa-örmények, kilencnek a konstantinápolyi és tizenegynek a török-örmények az örökösei. Habár az örmény lapokon kívül az angol lapok is tudomással bírnak ezen mesés örökségről, mely idővel az örmény nemzetre fog szállani, mégis félős, hogy ha az örökösek kellő időben nem jelentkeznek: e nagy kincs részben Angliára fog szállani!

A mechitharisták jubileuma. Habár annak idején folyóiratunk is tett említést ezen szépen sikerült, fényes ünnepélyről mégis érdekesnek tartjuk pótlólag az „Egyházi közlöny“ következő sorait is közre adni: A mechitharisták rendje 1901-ben ülte meg fennállásának kétszázados évfordulóját. A rend alapítója: a jámbor Mechithár (vigasztaló) volt. 1676 febr. 7-én született Sebastében, Örményország egy kis városkájában. Már ifjúkorában is nagyon vallásos volt és később teljes erejéből oda törekedett, hogy az örményeket egyrészt a térítés, másrészt a gyermeknevelés útján a vallásos életnek megnyerje hogy így a katolikus hitnek erős támaszai lehessenek. Hogy tervét megvalósíthassa, Konstantinápoly egyik külvárosában, Galatában 18-ik század első felében egy kis községes szervezett. Majd egy év multán, 1701-ben megalapította a hittérítő szerzetet, melynek tagjai fogadalmat tettek, hogy az örmény egyházat valláserkölcsei és tudományos tekintetben szívvél-lélekkel istápolják, hogy életüket egészen az Urnak és a boldogságos szent Szűznek szentelik. 1773-ban a szerzetnek tekintélyes része Triesztben telepedett meg. Mária Terézia kegyesen fogadta a mechitharistákat; 1775-iki rendeletében különféle szabadalmakat adományozott nekik s megengedte, hogy a jelentkező örmény ifjakat térítőkké neveljék, továbbá, hogy könyvnyomdát alapítsanak, a melynek „örmény és latin betűi lehetnek.“ Mária Terézia arra számított, hogy így Triesztnek akkor még csak csirában levő kereskedelmét a betelepedett örmények, illetőleg a Kis-Ázsiával való élénk közlekedés, föl fogja virágoztatni. II. József megerősítette szabadalmaikat. A rend 1810-ig szépen virágzott, fejlődött, a mikor is Trieszt Napoleon birtokába került, a ki a San-Lazaro sziget mechitharistáit, mert török alattvalók voltak, megkimélve, de a triesztieket megfosztolta összes vagyonuktól. A szegény, mindenéből kifosztott szerzet tagjai 1810. novemberében Bécsbe menekültek, a hol Hohenwart érsek szívesen fogadta őket. I. Ferencz a fölőszlatott szent Ulrikről nevezett kapuczinus-rend kolostorát jelölte ki részükre lakóhelyül; összes szabadalmaikat meghagyta, sőt újakat is adott, csak azt kötötte ki, hogy az állam terhére ne legyenek. Éljenek. a hogy tudnak; neveljék az örmény ifjúságot, használják nyomdájukat és az ezekből, valamint más jótékony adományokból befolyó jövedelmet tetszésük szerint fölhasználhatják. . .

MI ÚJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

Barrows asszony és Alice Blackwell kisasszony. Mult évi aug. clején mentek Németországból Londonba ezek az amerikai arme-nista nők: Alice Blakwell (Alisz Blahvel) költő-kisasszony és Barrows (Barrojz) asszony. Ezek Amerikából csak azért mentek Né-metországba, mert meghallották, hogy a kedves Chácsumián itt nagyon beteg: de a míg hozzájuk érkeztek volna, a könyörtelen halál elmetszette a derék örmény ifjú életének fonalát. Szeretettel indultak útra, mely szeretet elfelejtette velök a hosszú és veszélyes tengeri út kellemetlenségeit . . . és mégis Németországban az ör-mény ifjúnak csak hült tetemeivel találkoztak . . . Barrows asszony a Bostonban megjelenő „The Christian Register“ című folyóirat szerkesztő-kiadójának felesége, ki nemcsak meleg érdeklődéssel viseltetik az örmény ügy iránt, hanem az árva Chácshumiánt is úgy szerette, mint anya édes gyermekét. Habár már élemedett nő és fejét fehér hajzat borítja. Londonban kijelentették, hogy szeretnének megismerkedni az ottani örményekkel. Az örmény olvasó-kör igazgatója megragadta a kínálkozó alkalmat és nemcsak az ármenista vendégeket hívta meg, hanem Dseráz Minász tanárt, Kérakediánt, Thumájánt, Hágopiánt és másokat is. A fogadó-terem csinosan volt feldíszítve. A falon egy gyászos nőnek képe függött; ez Örményországot ábrázolta; jobbról és balról Hájrig katolikosz és Nerszesz patriarkha képei . . . E teremben voltak a hős Vártán gyászkeresztbe foglalt képe, a mult dicső alakjai, Örményország térképe, zászlója, czimere . . . A bemutatás után szép beszéddel üdvözölték Barrows asszonyt . . .

A romániai örmények vesztesége. Az isteni Gondviselés nem egy-két kiváló egyénnel ajándékozta meg a romániai örményeket; ezeknek egyike volt az is, ki a napokban cserélte fel a földi életet egy jobb hazával. Nigoghájosz Szoghomonján (Salamon Miklós) Románban született 1834-ben, 69 évet élt. Az elemi iskolát szülővárosában tanulta; de tanulmányait részint Románia, részint a külföld különböző tanintézeteiben folytatta és végezte. Jeles mű-építész volt; beszélt örményül, románul, francziául, németül. Leg-inkább Istent és a természetet szerette; azért idejének egy részét az örmény egyház felvirágoztatására és másik részét terjedelmes jóságainak, földbirtokainak gondos mivélésére fordította. Rég óta feje az örmény egyház-községi tanácsnak. Mindig hive volt egy-házának és nemzetének. Tett a közérdekért eleget. Sok jótékony-ságot gyakorolt. Hét gyermeket hagyott hátra. Legnagyobb fia orvos, a második földbirtokos, a harmadik a berlini egyetem hallgatója, leánya tanítónő Triestben; másik három gyermeke Jassiban tanul. Remélni lehet, hogy gyermekei is azon ösvényt fogják taposni, melyen boldogult apjuk haladt . . .

Lajosnak porond és zsendely áraban 24·10, Altenbuchner Henriknek oltárok készítése II. részletben 1400.—,

III. részletben 400.—, Likstán Józsefnek a szószerk asztalos-munkájáért 41·10, Govrik Tivadarnak cement áraban 155·22, Likstán Józsefnek két ereklyetartó betétele díjában 2·40, Todorán Endrének a kápolna tervrajzához szükséges eszközökért 4·32, Belesug Lajosnak napszámások díjában 2.—, A padokért Likstán Józsefnek 230.—, Surlásért és napszámások díjában 14·40, Zsikisán Sándornak kis vasharangkas díjában 8.—, Egy felirattal ellátott kőkifaragv. Szeszermán Jenőnek 6·30, Schlein Richardnak Grottau üvegfestményü ablakokért 1165·20, Bernath Józsefnek festésért 2·40, Ilyés Jánosnak rézrusterváz kiszítésért 5.—, Moldován Abrahámnak kőműves munkadíjban 2.—, Zsikisán Sándornak az összes ablakrácsok beillesztéséért 22.—, A külső fészület behelyezésért lakatos munkadíjban 8.—, Korpogyán Györgynek a homlokzati 2 ablak igazításáért 3·40, Zárug Péternek a templom előtti tér planirozásáért 6.—, Bronz gyertyatartók vasuti hozatali díjában 16·20, Govrik Tivadarnak czeementért 108·88, Szemián Ágostonnak bronzgyertyatartókért 384·60, Govrik Tivadarnak czeement, festék, meszelők áraban 16·04, László Gyulának misekönyvek bekötéséért 24.—, Belesug Lajosnak seprük, lábtörlők áraban 4·60, Bagos kőművesnek munkadíjban az üveglablakok behelyezéséért 42·60, Fogarasy Andrásnak 10.—, Korpogén Györgynek kőműves munka- és anyagért 8·20, Abrom Mózesnek mész áraban 18·60, Korpogyán Györgynek kőművesmunkáért 11·70, Korpogyán Györgynek kőműves munkáért 12·60, Belesug Lajosnak leányvárházi ocska anyagok elszállításáért 46·40, Korpogyán Györgynek kőművesmunka és porond áraban 19·80, Berbekár Istvánnak ácsmunka díjban 16·20, Gábrus Joáchimnak festésért 5.—, Molnár Béla szobrásznak 90.—, Ploszkár Kosztánnak ocska anyagok hozataláért 13·60, Gáll Imrének ácsmunkáért 24·70, Belesug Lajosnak ocska anyagok elszállításáért 5·30, Ploszkár Kosztánnak ocska anyagok elszállításáért, 3·30 Képráma készítésért 10.—, Képráma készítésért 3.—, Krisán Vaszilíkanak fenyügerendákért 34.—, Goga Gyorggyának ácsmunkáért 11·40, Épület engedélyezésért bélyegre 2·60, Gyertyatartóaljak esztergályozásáért 5·20, Korpogyán Györgynek kőművesmunkáért 28·50, Berbekár Istvánnak kertelésért 20·70, Likstán Józsefnek asztalos munkáért 72.—, Belesug Lajosnak porond, surló, lepedő 11·50, Berbekár Istvánnak a szinesinálás. kertelési anyag 39·30, Berbekár Istvánnak munkadíjban 7·60, Szima Miklósnak tégláért 196·30, Gottlieb Adófnak deszka- és léczért 179·98, Berbekár Istvánnak ácsmunkéért 5·20, Belesug Lajosnak porondért 84·20, Resinán Miklósnak betonmánkáért 79·84, Feichter Albertnek kántorilakért 750.—, Karácsonyi Gyulának képkeret-üvegért 3·60, Biztosítása a kántorilaknak 3·46, Biztosítása a Salamon templomnak (1902.) 19·78, Karácsonyi Gyulának üvegezésért 3·60, Blága Jánosnak hidesinálásért 4·60, László Jánosnak kutigazításért 7.—, A Salamon templom biztosításáért 1903. 18·78. Összesen 8334·14. Kiadás 8334·14. Bevétel 7109·92. Több kiadás 1224·22.